

"והיה הוא ותמורתו יהיה קודש"

(תגובה לתגובתו של הרב בניהו ברונר)

בגיליון הקודם של 'צהר' נפתח דיון שתפקידו להתבונן מחדש בניהול החופות במסגרת עמותת 'צהר', ובמיוחד בהקשר לגביית תשלום מבני הזוג. כתבתי שם את דעתי בהרחבה, והצעתי לגבות סכום קצוב מבני הזוג, שיהיה מיועד לצדקה. באותו מאמר ציינתי את הנימוקים השונים להצעה זו. זכיתי לשתי תגובות חשובות, שראו אור כבר באותו גיליון, וברשות הכותבים ברצוני להגיב. ראשית, אתייחס למאמרו החשוב של הרב ברונר; מאמר למדני ומפורט שראוי ללומדו לא רק לגבי עריכת חופות, אלא לגבי כל תפקיד חינוכי ותורני. אולם, הופתעתי, משום שלא שיערתי שיש במאמרי הוה אמינא של בעיה הלכתית. לאחר שהרב ברונר ציין במאמרו מקורות מגוונים, ארצה להתייחס למקורות המשמעותיים ולהישאר בתמיהה: מה הקשר בין שלל המקורות שצוטטו במאמרו, לבין ההצעה שאני מציע ביחס לעריכת חופה וקידושין? המקרה שאנו דנים בו מתייחס לזוג שנרשם ברבנות. המועצה הדתית מחויבת לשלוח רב לעריכת חופה וקידושין בעבורו. הזוג מסיבותיו מעוניין שסידור החופה והקידושין ייערך על ידי רבנים השייכים ל'צהר'. גם אם נניח שארגון 'צהר' יגבה סכום קצוב בעבור כל חופה וישלם לרב, לא ברורה לי מהי המגבלה ההלכתית. קל וחומר, שהצעתי שהכסף יהיה מיועד לצדקה! **מאמרו של הרב ברונר, זיכה אותנו בלימוד מעמיק של הנושא. אבל לצערי, לא מצאתי מקור אחד במאמר, שממנו משתמע איסור ברור ביחס לשאלה הספציפית שבה אנו דנים, כפי שאפרט בהמשך.**

א. שכר על סידור קידושין

תחילתו של המאמר עוסקת בהגדרת חופה וקידושין. האם סידור קידושין כלול ברשימת הדינים הבטלים אם נטל שכר? לשם כך יש לשאול האם פוסקי ההלכה חשבו, שסידור חופה וקידושין נחשב כמו דין? אם נכון הדבר, מדוע רבנים היו רשאים בהסכמת בני קהילתם ליטול שכר בעבור חופה וקידושין במהלך הדורות? ואתחיל לדון במקורות שצוינו במאמרו של הרב ברונר. בתחילת המאמר מובאים דבריו החשובים של ר' עובדיה מברטנורא:

וברבני אשכנז ראיתי שערוריה בדבר זה, שלא יבוש הרב הנסמך ראש ישיבה ליטול עשרה זהובים כדי להיות חצי שעה על כתיבת ונתינת גט אחד. והעדים החתומים על הגט שני זהובים או זהוב לכל הפחות לכל אחד, ואין זה הרב בעיני אלא גזלן ואנס לפי שהוא יודע שאין נותנין בעירו גט שלא ברשות, ונותן הגט בעל כרחו צריך לתת לו כל חפצו, וחושש אני לגט שהוא פסול, דהא תנן במתניתין "הנוטל שכר לדון דיניו בטלים, להעיד עדותו בטלה"¹.

1. רבים מהפוסקים מרבים לציין את דבריו של הרע"ב. דבריו מופיעים גם בשו"ע אה"ע, סדר הגט סעי' ד; שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תרכב; שו"ת משיב דבר ח"ב סי' נא.

הרע"ב שולל את הניצול לרעה של גביית הכספים לצורך נתינת גט. מי שמנצל את מעמדו כדי ליטול ממון חברו שלא ברצונו, הרי הוא גזלן. כיצד מקור זה קשור לעמותה המבקשת לגבות שכר מדוד וקצוב, ממי שמבקש לקבל את שירותיה? האם אי פעם כפינו על זוג להינשא במסגרת 'צהר'?' כאשר הזוג יבקש להינשא במסגרת 'צהר' הוא ידע מראש שזה כרוך בעלות מסוימת. במקרה זה, הזוג ייתן את הכסף מדעתו ומרצונו, ומי אסר זאת? כך גם משתמע מדבריו של השו"ע (אה"ע, סדר הגט, סעי' ד) המציין את דבריו של הרע"ב:

והר"ר עובדיה בפירוש המשנה בפרק ד' דבכורות קרא תגר על הרבנים מסדרי הגט הנוטלים יותר מכדי שכר בטלה.

גבייה זו היא מנוגדת לרצונו של הבעל, ולכן אין לגבות שכר זה. אבל כאשר הזוג מבקש רב שיערוך את החופה על מנת לשלם לו, מנלן שאסור? והרמ"א, החולק על המחבר, מציין נקודה מעניינת:

ולא נהגו כמותו. גם טעמו אינו כלום, כי הוא מדמה דבר זה למה שאמרו הנוטל שכר לדון דינו בטלין; ואינו ראייה, כי סדור הגט אינו דין, אלא למוד בעלמא. ועיין לעיל סימן ק"ל הטעם שהעדים לוקחים שכר. ויש לבעל להשוות עצמו עם הסופר והרב והעדים קודם שמתחילין לכתוב

כאשר הסכום ידוע מראש ומוסכם על כולם אין כל בעיה. חס ושולם שהרב יחליט פתאום לגבות שכר מבלי שסוכם על כך עם הזוג. בהמשך המאמר מובאת תשובתו של החתם-סופר (יו"ד סי' רל), ונביא את עיקרי דבריו:

ומ"ש מהר"א על שכר זה אנו בושים כמו שהעתיק הש"ך היינו כנ"ל, שהיה הרב יושב בעירו ולא רצה ליתן קידושין וגיטין עד ששלמו לו כך וכך. ובודאי על זה אנו בושים, כי הוא מחויב לעשות בחנם והם מצווים לעשות לו מלאכתו. ואפילו אם הם עוברים עליו הדרך, ואינם עושים מלאכתו מ"מ הוא לא יעבור ארחות צדיקים ליטול פרס מעשיית מצוה ומלמוד תורה והלכות גיטין וקידושין וכדומה. על כן כתב על פרס זה אנו בושים. אבל לאחר ששכרוהו הקהל כפועל והביאוהו ממקומו לכאן והראו לו מקום לפרנסתו מגיטין וקידושין, א"כ הוא אינו נוטל פרס שלא כדין כלל. אולי הקהילות פעלו אוון שהטילו פרנסת הרב על אלו היחידים. אבל הוא אינו נוטל פרס מקידושין וגיטין כלל; אלא שזה הוא שכרו על עיקור ישיבתו בכאן, והראו לו מקום לגבות מבעלי חתנות וכדומה, ואין בושה כאן על נטילת פרס זה אם יטלנו בדרך כבוד, וכל המקפחו גוזל וחומס לפענ"ד. וזה פשוט בעיני...

החתם-סופר מבקר את הרבנים המתנים את עריכת החופות בקבלת שכר. כלומר, אין ה"מרא דאתרא" יכול להימנע מעריכת חופה וקידושין אם קהילתו אינה משלמת את שכרו. לדעתו, בשעה שהציבור התחייב לשלם לרב בעבור החופות, אין כל מניעה מצד הרב לקבל את שכרו. החתם-סופר סבור שהרב אינו מקבל שכר בעבור החתונה עצמה, אלא על הטרחה הכרוכה בהעברת דירתו למקום חדש. מניין לרב ברונר שיש איסור עקרוני לקבל שכר בעבור חופה וקידושין? יאמר החתם-סופר שהשכר משולם בעבור הטרחה הקיימת בעריכת החופה. מה ההבדל בין משכורת המשולמת לראש ישיבה, ר"מ או רב יישוב לבין עורך חופה וקידושין? מי שמאתנו עובר על אורחות צדיקים ונוטל שכר מהוראת תורה, יכול לעבור ולקחת שכר בעבור עריכת חופה וקידושין. אם החתם-סופר היה סבור שאסור לקחת שכר על חופה וקידושין מצד "דיניו בטלים" כיצד נבין את סיוס דבריו - "ואין בושה כאן על נטילת פרס זה אם יטלנו בדרך כבוד וכל המקפחו גוזל וחומס"?

הרב ברונר הביא מקור נוסף מתשובותיו של הנצי"ב. שאלתו של הנצי"ב מתייחסת למקרה חריג כפי שאביא:

בדבר רב אחד אשר שכרו הוא מענין נישואין ולא קצבו לו מן הקהל, כי אם לפי דעתו יכול לבקש עבור הרישיון שיתן לסדר קידושין וחופה, ואירע אשר בא אחד מעיר אחרת לישא שם אשה, והיה כבר טבחו טבוח והכל מוכן לסעודה, ולא נתן הרב רישיון לסדר קידושין עד שיתנו לו סכום יותר מן הראוי, ולא היה עצה כי אם לתת להרב כמבוקשו, אך בפירוש אמר שאינו נותן כי אם מההכרח, ועתה הגיע לשאול אם יכול לתבוע את הרב ולהוציא ממנו בדיינין אחר שעל כיוצא בזה כתב הרע"ב במס' בכורות בזה"ל "ואין זה הרב בעיני אלא גזלן ואנס" כו', אי"כ אפשר להוציא גזלו מידו.

הנצי"ב מתאר מצב שבו רב מנצל את מעמדו לרעה. הרב מונע מזוג להתחתן עד אשר יקבל את הסכום שדרש. הסכום ניתן שלא ברצון, וכעת עומדת תביעה להוציא את הכסף מהרב. כאשר הנצי"ב דן בעצם העניין, הוא כותב שמותר לקחת "שכר קצוב" כמנהג המדינה, והקהילה יכולה להוסיף לפי הבנתה וכמובן שזה מחייב רק את בני הקהילה עצמם. במקרה דידן, מדובר על בני עיר אחרת המבקשים רב מעמותת 'צהר' שיחתן אותם. מניין שאסור לגבות שכר קצוב ומדוד בעבור טקס חופה וקידושין? האם יש רמז בדבריו של הנצי"ב, לאסור במקרה שעליו אנו דנים? והאמת שניתן לדמות את שאלתנו להלכה אחרת. נעיין בפסק הרמ"א (חו"מ לד, יח):

כל מי שנוטל שכר להעיד, עדותו בטלה, כמו הנוטל שכר לדון... ואינן צריכים הכרזה, אלא הדין והעדויות בטל מעצמו. ואם החזיר הממון, דינו ועדותיו קיימים, שאין זה כשאר פסולים שצריכין הכרזה ותשובה, אלא קנס קנסוהו חכמים שיתבטלו מעשיו כל זמן שנוטל שכר. וכל זה בעדים שכבר ראו המעשה ומחוייבים להעיד, כמו שאדם מחוייב לדון בין אדם לחבירו. אבל מי שאינו מחויב להעיד, ונוטל שכר לילך ולראות הענין שיהיה עד - מותר.

כאשר העד אינו חייב להעיד ומעיד, רשאי הוא לקחת שכר. קל וחומר, כאשר זוג מבקש מרב שאינו מכהן בקהילתו, ואינו חייב לערוך להם חופה וקידושין, שיוכל לגבות שכר לכתחילה.

ב. "שכר בטלה"

בטבורו של המאמר, ישנו דיון ביחס לגדרי "שכר בטלה". הרב ברונר דן בהרחבה ביחס ל"שכר בטלה דמוכח". בשולי הפסקה כותב הרב ברונר:

על פי זה נראה, שנדיר למצוא רב שיוכל להסתמך על היתר "שכר בטלה דמוכח", אם עריכת חופה וקדושין היא בכלל המצוות, שאין ליטול עליהן שכרה כלל.

הוכחנו שאין כל בעיה ליטול שכר מדוד וקצוב בעבור חופה וקידושין. יתרה על כך, האם זה נכון שאין כאן "שכר בטלה דמוכח"? האם רב שעורך חופה בלילה אין לו דין של "שכר בטלה דמוכח"? ואם מדובר על רב שמקדיש שני לילות בעבור כל חופה? האם ניתן לגייס ראייה מדברי הבן איש חי (שו"ת תורה לשמה סי' שטז) "שהלילות לאו זמן עסק הם, ואין לקבוע בהם שכר בטילה...?"

האם אדם המלמד בישיבה בבוקר, וחלק ממשרתו הוא להיות נוכח בסדר ערב, נקזו ממשרתו? האם רופא שמקבל בשר"פ בלילה, לא יוכל לגבות שכר בעבור פעולתו? ומה לגבי "כולל ערב", שכן אין שכר בטלה בלילה? בימינו, כאשר מקובל שאדם עובד במשרה נוספת גם בשעות הלילה תוך שהוא נעזר באור החשמל, אין כל הבדל בין לילה ליום. אם כן, איך אפשר להשוות בין

המציאות שדן בה הבן איש חי על פי הסוגיה בכתובות, למציאות שלנו? לאחר שהרב ברונו צלל בעומקה של ההלכה, הוא מסכים בעצמו שקבלת שטר קבוע מותרת. אם כן, מה רצה להוכיח מכל המקורות שציון בתחילת המאמר העוסקים במקרים חריגים? המקרים הללו אינם דומים לסיטואציה הנידונה!

ג. תשלום ונגיעה בעדות

בסוף המאמר, הרב ברונו מתייחס לנקודה חשובה ומשמעותית - "על משמר ההלכה". הרב הביע חשש שמא השטר עלול לגרום לרב לשנות משהו מסדרי ההלכה. אני רוצה דווקא לחזק תחושה זו, מכיוון אחר שהרב ברונו כלל לא התייחס אליו. בחלק גדול של החופות הרב משמש גם כעד. אם הרב יקבל כסף בעבור חופה וקידושין, כיצד הוא יכול להעיד? במיוחד, כאשר כל הנוכחים הם פסולים לעדות, והרב חייב לשמש כעד. האם הוא אינו נוגע בעדות? הרב יעקב עטלינגר (שו"ת בנין ציון סי' קנז) דן בשאלה, האם מסדר חופה וקידושין יכול לשמש כעד, משום שהוא מקבל שטר. בתשובתו נוקט הרב בכמה עקרונות שיש בהם כדי לפתור את בעיית השטר.

ועל דבר שאלתך אם המסדר קידושין יכול להיות אחד מן העדים באשר ששמעת מאביך הגאון נ"י שלא יעשה כן אם לא שמוחל על שטר סידור קידושין בלב שלם, דאם לא כן הוי נוגע. הנה משר"ת חוות יאיר סי' י"ט נראה שפשוט לו שהמסדר קידושין יכול להיות עד, שכתב וז"ל: תמה אני, מה זו שאלה! הלא המסדר קידושין... היה מקרא להחתן מילה במילה והוא צופה ומביט וכי' ע"ש, ומה זו תימה אולי קיבל המסדר קידושין שטר כנהוג, אלא על כרחך דלא מקרי זה נוגע...

ולעני"ד יש להשיב דמסתמא גם בלא עדות המסדר הקידושין, יהיה עוד אחר כשר כאן להכשיר הקידושין. ואפילו נימא שכולם פסולים, ורק ע"י עדותו נעשה הקידושין בהכשר, מכל מקום יש לו לקבל שטר סידור הקידושין דהועיל להזוג כשמקדש שנית בפני עדים כשרים, שלא צריך להיות בחופה בעשרה, ולא צריך שנית ברכות אירוסין ונישואין... ולכן דל עדות המסדר קידושין, מכל מקום עשה את שלו לסדר קידושין בפני עשרה, ולברך ברכת אירוסין, אשר על זה מקבל שטר. ואם כן כשמעיד לא הוי נוגע במה שמקבל שטר, כנלעני"ד, הקטן יעקב. סידור קידושין על ידי רב מטעם 'צהר' הוא תהליך המורכב מכמה רבדים. יש בו עדות, דין, חזנות, וניתן להוסיף: מפגש היכרות, נסיעה למקום החופה, הדרכה לכל סידורי הרישום, פקסים וטלפונים. אין כאן קבלה של שטר ישיר על העדות. לכן, לשטיט הבנין ציון, אין כאן חשש לנגיעה בעדות. אם כן, כשם שהרב המשמש גם כעד אינו נחשב כנוטל שטר על העדות, כך הרב אינו נחשב כנוטל שטר על ה"דין וההשגחה". הרב עטלינגר לא חשש שהשטר עלול לפגוע בדינו ובעדותו של הרב, ואנן מיחש חיישינן!!

והייתי מוכן לחשוש יותר, ולומר שאם ראשונים כמלאכים ואנו בני אדם, מדוע שנשאיר לרב לגבות את הכסף בעצמו? להפך, עמותת 'צהר' תגבה את התשלום והרב יספק את השירותים. אם הגבייה היא מסודרת, ובמיוחד שהיא אינה קשורה לרב העורך את החופה והקידושין, הנחשוש לויתור כלשהו על ההלכה? אני חושב שכל רב המשתייך לתנועת 'צהר' זכה לכמה קבין של מסירות נפש, והכסף לא יעביר אותו על דעתו!

ד. ההצעה המעשית

לאור כל זאת, אין כל בעיה הלכתית לגבות כסף כחוק. הגבייה תהיה כפופה לחוקי מס הכנסה, ומכאן שכל השאלה מתמקדת רק בשיקול דעת. אני מסכים עם הרב ברונר, שכל אחד מאתנו נדרש לקדש שם שמים ולעשות דברים מעבר למשרתו. אני מבקש להיות זהיר בלשוני ולומר מפורשות: בימינו, שחלק מהרבנים חיים כל כך בצמצום וההוצאות מרובות, אין לי כל ביקורת הלכתית ומוסרית כלפי רב המבקש לקבל שכר בעבור עריכת חופה וקידושין. באופן אישי אינני עוסק בכך, אבל אני מציע שלא ניגע בנושא רגיש וכאוב זה. אל נדון אף אדם עד שנגיע למקומו. היום המשרות בעולם התורה מאוישות, ומספר גדול של רבנים נותרו חסרי עבודה. אין ביכולתם של רבנים אלו לפרנס את משפחתם. האם רב המעוניין לעבוד ולהשתכר בצורה מסודרת כחוק בעריכת חופות כדי לפרנס את משפחתו עובר על איסור?! ומה החילוק בין דיין, ראש ישיבה, ר"מ, או רב יישוב לבין עורך חופה וקידושין או חבר ב"חברא קדישא"?

לא ביקשתי במאמרי להציע שתנועת 'צהר' תפרנס את רבניה. כל בקשתי היתה להגיע למדרגה אחרת: "והיה הוא ותמורתו יהיה קודש". דווקא בשעה שעם ישראל זקוק כל כך לצדקה, אנו יכולים לקדש שם שמים ברבים, ולעשות שליחות קדושה. אני מתפלל, שהרב ברונר מסיים ואומר: "את הרעיון... שהרב יקבל שכר וימסור אותו למטרות צדקה איני מבין כלל". האומנם?! ואם נכונים חששותיו של הרב ברונר, שיש כאן "מדרון חלקלק" ניתן לעשות מעשה. אם התהליך של גביית הכספים ינוהל על ידי עמותת 'צהר' בצורה מסודרת וממוסדת, לא יהיה בכך כל חשש, ואיש מאיתנו לא ייחשד אף בכך שהוא מבקש תרומה דווקא לעמותות או מוסדות המקורבים אליו. כפי שצינתי בגוף המאמר, אני חולק על חלק גדול ממסקנותיו של הרב ברונר. בכל זאת, אציין את מסקנתו הסופית כדי לנסח מסקנה אחרת:

כיוון שהשכר בעייתי בעשיית המצוה, אין לנצל את המצוה על מנת "לזכות" את בני הזוג במצוות צדקה...

אולם במקומה אני רוצה לנסח מסקנה חלופית:

מעיקר הדין מותר לרב לקבל שכר בעבור חתונה, שאינו מחויב בה במסגרת עבודתו. אין כל איסור הלכתי לגבות סכום מזוג המבקש להינשא שלא על ידי הרבנות, ומבקש את שירותיה של עמותת 'צהר'. אנו מעוניינים לנצל את שליחותנו הרבנית, להעצים אותה, ולזכות את עניי ישראל בפת לחם. אני משוכנע שהסברה נכונה "וישיוק נבון" יכולים לתרום משמעותית. יהיה ניתן להפיג כל ריח של חשש. אני משוכנע שצעד זה יעודד את הרבנים בהמשך משימתם. כאשר הרבנים יגיעו לאותו גן מפואר וצבעוני ידעו שמהו משם, נתנו בני הזוג לצדקה מתוך הערכה לעבודתם ותרומתם.

ה. לתגובתו של הרב ג'ייסון

לא הגבתי בצורה ישירה על דבריו של ידידי הרב יהודה ג'ייסון. מאמרו אינו דן בצד ההלכתי. הוא חלק על ההצעה שהובאה במאמרי מטעמים שונים. המחלוקת בינינו לגיטימית, מחלוקת ששורשיה נעוצים בנייתוח של המציאות. חושבני, שהבעתי את דעתי בהרחבה, וכדי לא לחזור על הדברים אני נמנע מלהגיב והקורא ישפוט.

